

Fran Katarinčić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Goranka Blagus Bartolec, Katarina Cvijanović, Ivana Matas Ivanković i Perina Vukša Nahod, *Rječnik velikoga i maloga početnog slova*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2022.

Iako se s pravilima o pisanju početnoga slova susrećemo već na početku školovanja te ih nastavljamo intenzivnije učiti tijekom osnovnoga i srednjega obrazovanja, katkad nam je teško procijeniti piše li se što velikim ili malim početnim slovom, a pravopisni priručnik ne nudi nam jasno rješenje. Tome je doskočio Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje objavivši početkom 2022. godine u vlastitome izdanju *Rječnik velikoga i maloga početnog slova*, rezultat istoimenoga hvalevrijednog Institutova projekta. Riječ je o opsežnom leksikografsko-leksikonskom priručniku od gotovo 730 stranica i 30 000 obrađenih pojmova povezanih s pisanjem početnoga slova autorica Goranke Blagus Bartolec, Ivane Matas Ivanković, Perine Vukše Nahod, jezikoslovkinja i Institutovih djelatnica te Katarine Cvijanović, vanjske suradnice IHJJ-a i nastavnice u Osnovnoj školi Augusta Šenoje u Zagrebu. Oblikovanju *Rječnika* značajno su pridonijeli i suradnici za pojedina područja: Ankica Čilaš Šimpraga, Irena Miloš, Bruno Nahod, Ermina Ramadanović, Janja Ružić i Domagoj Vidović, a priručnik su uredili Goranka Blagus Bartolec i Željko Jozić.

Rječnik se sastoji od triju glavnih dijelova. Početni dio sadržava predgovor autorica, koncepciju *Rječnika* i pravila za pisanje velikoga i maloga početnog slova. Središnji dio čini sâm rječnik s natuknicama i definicijama, dok se na koncu nalazi tablični prikaz primjera koji se temelje na zajedničkoj etimologiji, a koji se ovisno o značenju pišu ili velikim ili malim početnim slovom, kao i popis tiskanih i mrežnih izvora iz kojih se crpila građa.

U *Predgovoru* autorice pobliže određuju *Rječnik* i njegovu zadaću, kome je namijenjen te objašnjavaju motivaciju za njegovo sastavljanje. Naime, riječ je o posebnom rječniku koji sadržava popis jednorječnih i višerječnih imena i naziva popisanih abecednim redom, a za koje se nerijetko javljaju nedoumice o tome pišu li se velikim ili malim početnim slovom u različitim oblicima javne i službene pisane komunikacije. *Rječnik* se temelji na načelima sustavnosti, jednostavnosti, ovjerenosti i potvrđenosti u praksi, tradicijskom načelu te na pravilima o pisanju velikoga i maloga početnog slova sadržanih u *Hrvatskom pravopisu* (2013) Instituta za hrvat-

ski jezik i jezikoslovlje, a nastao je iz dvaju glavnih razloga. Prvi je taj što *Hrvatski pravopis* kao opći pravopisni priručnik sadržava i druga pravila, pa ne dopušta podrobno razlaganje pravila i popisivanje pojmova povezanih s pisanjem početnoga slova, a drugi je taj što su se korisnici često javljali Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje zbog dvojbi u vezi s dotičnom problematikom bez obzira na postojeća pravila. Autorice pojašnjavaju da procjenjivanje piše li se što velikim ili malim početnim slovom nerijetko predstavlja izazov jer podrazumijeva, osim dobrog poznavanja pravila, i široko izvanjezično znanje koje bi omogućilo njihovu primjenu. Prema tome, u *Rječniku* su zastupljeni sadržaji iz različitih struka i područja ljudskoga djelovanja, pa i svakodnevnoga života i obrazovanja, odnosno zastupljeni su pojmovi koji su prošireni u općoj upotrebi.

Rječnik velikoga i maloga početnog slova temelji se, osim na koncepciji i načelima *Hrvatskoga pravopisa*, i na nastavnim planovima i programima za osnovne i srednje škole, recentnim školskim udžbenicima i enciklopedijskim i leksikonskim priručnicima u Hrvatskoj, u kojima se isti sadržaji nerijetko različito zapisuju, a uključuje i strane riječi. Stoga je zadaća *Rječnika* sustavno popisati i opisati imena i nazive temeljene na pisanju velikoga i maloga početnog slova, a namijenjen je svim govornicima hrvatskoga jezika koji imaju nedoumice povezane s pisanjem početnoga slova i od kojih se očekuje upotreba standardnoga jezika, ponajprije onima koji se profesionalno bave jezikom ili je on važan alat u njihovu poslu, u školstvu, znanosti, medijima i publicistici, kao i za potrebe javne, službene i poslovne komunikacije.

Nakon *Predgovora* slijedi *Koncepcija Rječnika velikoga i maloga početnog slova* i *Pravila za pisanje velikoga i maloga početnog slova*, dijelovi iz pera urednika. U *Koncepciji* Rječnika opisuje se struktura rječničkoga članka, koji može sadržavati jedanaest polja ovisno o sadržaju, odnosno ako postoje za pojedini pojam. Početno je polje natuknica te se pod njome navode ostala polja. Moguća su ostala polja: kratica/pokrata (navodi se uz puni oblik natuknice); službeno ime (uz skraćene oblike imena država koja se u natuknici donose u skraćenome ustaljenom obliku); sinonim (uz natuknice uz koje se u upotrebi javlja i drugi istoznačni oblik); etimologija (donosi podatak o izvornome obliku ako je riječ o izvedenici); izvorni oblik (navodi se za egzonime); gramatika (sadržava gramatičke podatke o natuknici, a za sve se natuknice navodi genitiv); stručna, stilska ili jezična odrednica (navode se ovisno o tome kojem znanstvenom ili stručnom području te stilu ili sloju hrvatskoga standardnog jezika pripadaju); uputnica (navodi se uz natuknice koje se upućuju na oblik koji se upotrebljava u hrvatskome standardnom jeziku, dakle na normativno preporučeni ili službeni oblik, te kod istovrijednih sinonimnih natuknica koje se upućuju jedna na drugu); značenje/definicija (predstavlja koncizan opis značenja natuknice, a definicijom se najčešće upućuje na određeno pravilo o pisanju početnoga slova te se ne navodi uz posvojne pridjeve izvedene od osobnog imena) i podnatuknica (navodi

se unutar natuknice kao višerječni izraz koji sadržava tu natuknicu i označava vrstu sadržaja natuknice).

U nastavku se objašnjava navođenje pridjevnih višerječnica, natuknice označene zvjezdicom, strana zemljopisna imena te se dodatno pojašnjavaju podnatuknice i obročavanje. Tako su zvjezdicom označene homonimne natuknice koje se temelje na zajedničkoj etimologiji i koje se isto izgovaraju, a s obzirom na značenje, pišu se velikim ili malim početnim slovom, dok se one koje se ne temelje na zajedničkoj etimologiji ne navode kao parovi. Te natuknice, koje se razlikuju s obzirom na pisanje velikoga i maloga početnog slova, izdvojene su i u tablici na kraju *Rječnika*. Nadalje, kao što je već rečeno, u priručniku se kao natuknice navode i egzonimi, unutar kojih su navedeni i strani izvorni oblici imena i izvorni jezik, a katkad se i izvorni strani oblik donosi kao natuknica, pri čemu se upućuje na hrvatski oblik. Kada je riječ o podnatuknicama, velik ih se broj može naći kod onih natuknica koje su frekventne u upotrebi – općih imenica i zemljopisnih imena.

Detaljnije se pojašnjava obročavanje u *Rječniku*. Primjerice, rednim su brojevima obročena značenja natuknica koja imaju više od jednoga značenja, homografne su natuknice označene eksponentom s desne strane, a podnatuknice unutar nosivih natuknica eksponentom s lijeve strane. Na kraju *Konceptije* Rječnika donosi se popis stručnih, jezičnih i stilskih te gramatičkih odrednica.

Na sljedećih se 30-ak stranica razlažu pravila o pisanju velikoga i maloga početnog slova. Budući da se osnovna razlika u pisanju velikoga i maloga početnog slova u *Rječniku* temelji na tome ima li pojam status imena ili naziva, na samome se početku pojašnjava razlika između njih. Naime, ime predstavlja oznaku pojedinačnog entiteta, dok je naziv stručni izraz za određeni pojam, stoga se imena pišu velikim, a nazivi i opći izrazi malim početnim slovom.

Urednici su se u ovome dijelu osvrnuli i na nerijetku praksu pisanja određenih pojmova velikim početnim slovom zbog toga što ih govornici smatraju vrlo važnima, pa ističu kako se nisu vodili kriterijem važnosti pri donošenju pravila o pisanju velikoga početnoga slova, već je najvažniji kriterij bio taj ima li određeni sadržaj obilježje imena. Nadalje se osvrću na problem pisanja određenih općih izraza velikim početnim slovom, što je čest slučaj u određenoj struci, posebice pod utjecajem stranih jezika. Kao primjer navode područje geografije, gdje se opisni zemljopisni nazivi kojima se pobliže određuje vrsta reljefa običavaju pisati velikim početnim slovom, npr. Nizinska Hrvatska i Golfska struja. Takva praksa može dodatno zbunjavati, ponajprije iz razloga što nije uvijek jasno je li riječ o imenu ili nazivu. Ipak, urednici naglašavaju da se odstupanja od preporučenih pravila mogu naći u službenim imenima raznih udruga, ugostiteljskih i poslovnih objekata i sl., i u tom su slučaju prihvatljiva, pa upozoravaju da uvijek valja dodatno provjeriti kako se neko ime službeno piše.

Urednici se potom posebno osvrću na zemljopisna imena iz drugih jezika. Naime, u *Rječnik* su uvršteni egzoni i izvorni oblici zemljopisnih imena (strani gradovi i poznatija zemljopisna imena) koja se ustaljeno tako pišu u hrvatskome jeziku, npr. New York, Machu Picchu, dok se ostala strana zemljopisna imena, neprilagođena hrvatskomu jezičnom sustavu, koja se u hrvatski jezik prenose onako kako se pišu u izvornome jeziku, npr. Empire State Building, Schönbrunn, ne donose u *Rječniku* kao samostalne natuknice.

Prije podrobnijeg razlaganja pravila urednici pojašnjavaju pisanje dvoslova s obzirom na pisanje velikoga i maloga početnog slova ovisno o položaju unutar rečenice i piše li se koji tekst u cijelosti velikim tiskanim slovima.

Potom slijede pravila za pisanje velikoga početnog slova. Na početku se taksativno donose kategorije koje se pišu velikim početnim slovom: osobna imena, prezimena i nadimci; zemljopisna imena; imena stanovnika, pripadnika naroda i etničkih skupina; ostala imena; posvojni pridjevi izvedeni od imena; riječi iz poštovanja i počasti; prva riječ u rečenici i u navodu te kratice, pokrate, mjerne jedinice i fizičke veličine, kemijski simboli i oznake. Nakon toga se svaka od njih podrobnije objašnjava uz navođenje primjera.

Rječnik prati koncepciju i pravila iznesena u *Hrvatskome pravopisu* (2013), s manjim razlikama i drugim primjerima s više detalja, što je u konačnici iznjedrilo sijaset primjera. Dio o pisanju osobnih imena razložen je na sedam potkategorija: perifrazna osobna imena; pisanje osobnih imena fiktivnih likova; pisanje prezimena povijesnih vladarskih dinastija i njihovih pripadnika; pisanje rednih brojeva u osobnim imenima, imena bogova, religijskih osoba, božanstava te njihova perifrazna imena; imena mitoloških likova i nadnaravnih bića, božanstava, bogova i božica te imena životinja i biljaka. Tako su u *Rječniku* perifrazna imena podrobnije objašnjena te se donosi veći broj primjera perifraznih imena iz popularne kulture i sporta u odnosu na *Hrvatski pravopis*. Za razliku od *Pravopisa*, *Rječnik* se posebno dotiče i pisanja imena fiktivnih likova, konkretno imena i naziva likova u dramskome tekstu. Novina je i to što su pisanje prezimena povijesnih vladarskih dinastija i njihovih pripadnika te pisanje rednih brojeva u osobnim imenima zasebne potkategorije, kao što su i imena biljaka pridodane imenima životinja.

Nakon toga donose se pravila za pisanje zemljopisnih imena, koja gotovo dosljedno slijede *Hrvatski pravopis*. Detaljnije su razložena pravila koja se tiču pisanja višerječnih imena samoproglašanih i međunarodno nepriznatih područja, višerječnih perifraznih imena koja označavaju više gradova, zemalja i kontinenta, višerječnih perifraznih zemljopisnih imena ili upravno-teritorijalnih jedinica koja nisu kontinent, država ili naseljeno mjesto, kao i imena naddržavnih suvremenih i povijesnih saveza i zajednica. Novo je i to što su se u ova pravila uvrstila i imena fiktivnih država i gradova u književnim djelima, mitovima, filmovima i sl.

Pisanje imena stanovnika, pripadnika naroda i etničkih skupina objašnjava se ukratko, kao i u *Pravopisu*. Kategorija ostalih imena uključuje imena službenih organizacija, tijela, objekata i upravno-administrativnih jedinica, imena skupina i događanja, imena povijesnih događaja, imena administrativnih i zakonodavnih tekstova i dokumenata, imena službenih tijela, imena vjerskih zajednica i organizacija, imena planeta, zvijezda, zvjezdanih sustava, superkontinenta i drugih nebeskih tijela, imena državnih praznika, spomendana, vjerskih blagdana, svetkovina i događaja, imena nagrada, imena građevina, lokaliteta, znamenitosti i prometnica, imena tiskovina, publikacija i umjetničkih djela, imena proizvoda, robnih marka, mrežnih stranica i portala, imena ostalih predmeta i objekata te prirodnih pojava, imena nastavnih predmeta i studijskih kolegija, latinske nazive, imena računalnih programa i programskih jezika te imena u izrazima u prenesenome značenju.

Valja izdvojiti kategorije koje nisu obuhvaćene *Hrvatskim pravopisom*. Osim što se uvodi kategorija pisanja imena mrežnih stranica, elektroničkih izdanja, mrežnih portala, mrežnih baza i mrežnih izvora, iz navedenih primjera vidljivo je da se, osim što se pišu velikim početnim slovom, pišu i u kurzivu. Zanimljiva je i kategorija imena ostalih predmeta i objekata te prirodnih pojava, pa su tako uvršteni, između ostalog, i primjeri imena brodova, vlakova i robota, kao i kolokvijalna imena prirodnih pojava. Osim toga dodano je i pravilo pisanja imena i posvojnih pridjeva izvedenih od imena u poslovicama, frazemima i izrazima u prenesenom značenju.

Pisanje posvojnih pridjeva izvedenih od imena prošireno je u odnosu na *Pravopis*. Početni dio gotovo je jednak, a dodane su potkategorije, pisanje ktetika u osobnim imenima i pisanje općih imenica i pridjeva u imenima.

Razlike u odnosu na *Pravopis* uočene su i u kategoriji pisanja riječi iz poštovanja i počasti, koja su također proširena, od čega se izdvaja napomena o tome u kojim je komunikacijskim kontekstima i vrstama tekstova preporučeno pisati osobne i posvojne zamjenice za 2. lice jednine i za 2. lice množine velikim početnim slovom.

Zanimljivo je da se na kraju pravila o pisanju velikoga početnog slova nalazi upravo ono temeljno – pisanje prve riječi u rečenici i navodu. Taj je dio razdijeljen u tri dijela: veliko početno slovo na početku rečenice, veliko početno slovo u službenim pismima i tekstovima te malo početno slovo na početku rečenice. Posebnu vrijednost ima druga potkategorija koja se odnosi na tekstne vrste administrativnoga stila i kontekst službenoga dopisivanja. Osim pravila koja se tiču pisanja početnoga slova izlažu se i poneki konkretni podatci o strukturi službenoga dokumenta, npr. pravilno navođenje sadržaja priloga, načini pisanja pozdravnih riječi na početku i kraju pisma s obzirom na pravopisne znakove, ali i sadržaj točaka dnevnoga reda koje se nabrajaju u službenim pozivima.

Razlaganje pravila o velikome početnom slovu završava pisanjem kratica, pokrata, mjernih jedinica i fizičkih veličina, kemijskih simbola i oznaka, koje u *Pravopisu*

predstavljaju zasebne pravopisne kategorije ili su navedene pod pravilima o pisanju maloga početnog slova. Zanimljivo je da se kod pisanja pokrata donose i pravila o njihovom (ne)sklanjanju i zapisivanju u kosim padežima. Novina je u odnosu na *Pravopis* uvrštavanje mjernih jedinica, fizičkih veličina i kemijskih simbola.

Na sljedećih se petnaest stranica razlažu pravila o pisanju maloga početnog slova. Njime se pišu riječi i izrazi kojima se označavaju sadržaji koji nemaju status imena. Ta se pravila odnose na već poznate kategorije, koje su razrađene u *Pravopisu*, ali i neke nove, npr. pisanje naziva prometnica i pripadajućih objekata, naziva astronomskih pojava, pisanje riječi od milja, pisanje naziva vojnih postrojba i skupina i njihovih pripadnika, pisanje dvoslova, pisanje maloga početnog slova u tekstovima i tablicama te u potpisima uz slike. Nove kategorije predstavljaju velik doprinos u eksplikaciji pravopisnih pravila u vezi s pisanjem početnoga slova. Konkretnije, mogu se izdvojiti pravila o pisanju naziva bolesti, virusa i patoloških pojava, naziva prometnih znakova, perifravnih naziva vrsta biljaka, životinja, objekata i sl., padežnih i tvorbenih nastavaka u pokratama u tekstovima pisanima velikim tiskanim slovima te nazivi stupaca, redaka, polja i sl. u tablicama i obrascima.

Sljedećih šestotinjak stranica čini središnji dio knjige – sâm rječnik, koncipiran kako je već opisano – dakle, abecednim se redom pregledno donose natuknice, označene plavom bojom, i kratke definicije uz određena polja i odrednice. Služenje je *Rječnikom* jednostavno, a kratkim prelistavanjem razvidna je cjelovitost i sveobuhvatnost uvrštenoga sadržaja, od pojmova iz različitih kategorija, perioda i područja kojima se ljudi bave, stilova hrvatskoga standardnog jezika do stranih riječi. Tako se, primjerice, u *Rječniku* mogu naći i pojmovi poput *tviteraš*, *norijada*, *koronavirus*, *Word*, *ZABA* i dr. Korisno je i što poneke natuknice koje su izvorno preuzete iz stranih jezika imaju i izgovorni oblik u uglatim zagradama. Vrijedno je i to što se kratice i pokrate navode i kao samostalne natuknice, što dodatno olakšava služenje *Rječnikom*. Navođenje genitivnoga oblika natuknica uvelike rješava i dilemu eventualnog (ne)umetanja intervokalnoga j. Također, ostali se kosi padeži navode ovisno o obliku natuknice, pa se korisnika dodatno informira o tome provodi li se koja glasovna promjena u sklonidbi. Osim toga služenjem *Rječnikom* doznat će piše li se što u kurzivu i/ili unutar navodnika, a saznat će i ponešto o pisanju spojnice, zareza, kao i o kontekstu u kojem se piše veliko početno slovo i dr.

Rječnik završava tabličnim prikazom razlika u pisanju velikoga i maloga početnog slova. Pojmovi su također popisani abecednim redom te je riječ o homonimnim imenima i nazivima koji imaju različito značenje ovisno o tome pišu li se velikim ili malim početnim slovom, npr. *Filozofija* (školski predmet) i *filozofija* (znanost). Naposljetku se donosi popis tiskanih i mrežnih izvora iz kojih je prikupljena građa za sastavljanje *Rječnika*.

Autorice su *Rječnikom velikoga i maloga početnog slova* svakako dale značajan doprinos u otklanjanju nedoumica povezanih s pisanjem početnoga slova, jednoga od glavnih pravopisnih problema u hrvatskome jeziku. *Rječnik* će, kao svojevrsni produžetak *Hrvatskoga pravopisa*, neprijeporno poslužiti svakome tko se odluči njime koristiti, ne samo zbog problematike pisanja početnoga slova već i zbog drugih pravopisnih *boljki*. Štoviše, *Rječnik* je mnogo više od priručnika namijenjenoga isključivo pisanju velikoga i maloga početnog slova jer donosi i velik broj drugih pravopisnih podataka koji se tiču upotrebe i pisanja oblika natuknice, a ima i savjetodavni karakter upućivanjem na preporučene oblike. Sve to dovodi do zaključka da *Rječnik velikoga i maloga početnog slova* ostvaruje i više od primarne funkcije koja se iščitava iz njegova naslova.